

فهرست اجمالی

صفحه	عنوان
1	مقدمه
11	بخش اول : مفهوم جنگ دریایی، تحولات و فن آوری زیردریایی ها
14	گفتار اول : تحول حقوق بشردوستانه حاکم بر تسلیحات نظامی
23	گفتار دوم: مفهوم جنگ دریایی
30	گفتار سوم: تحولات و فن آوری زیردریایی ها
45	گفتار چهارم: وضعیت زیردریایی ها و زیردریایی های بدون سرنشین در قلمروهای مختلف دریایی
61	گفتار پنجم: قواعد حاکم بر زیردریایی ها با نگرشی بر دو جنگ جهانی و تحولات جدید
79	بخش دوم : جنگ زیردریایی و اجرای حقوق بشردوستانه بین المللی
82	گفتار اول: حقوق بین الملل حاکم بر جنگ دریایی
101	گفتار دوم: جنگ زیردریایی و حقوق حاکم بر آن
124	گفتار سوم: چالش های اجرای حقوق بشردوستانه در جنگ زیردریایی ها
143	نتیجه گیری
149	فهرست منابع و مأخذ

صفحه	عنوان
1	مقدمه
11	بخش اول: مفهوم جنگ دریایی، تحولات و فن آوری زیر دریایی ها
12	مقدمه
14	گفتار اول: تحول حقوق بشردوستانه حاکم بر تسلیحات نظامی
14	بند اول: بررسی موضوع تا پیش از قرن نوزدهم
17	بند دوم: انعقاد کنوانسیون های لاهه: تدوین حقوق عرفی ناظر بر مخاصمات مسلحانه
19	بند سوم: حقوق بشردوستانه پس از جنگ جهانی دوم
21	بند چهارم: اصول عمومی حاکم بر ممنوعیت استفاده از برخی تسلیحات
21	الف: اصل ممنوعیت درد و رنج بیهوده
22	ب: اصل تفکیک
23	گفتار دوم: مفهوم جنگ دریایی
23	بند اول: جنگ دریایی و حقوق جنگ دریایی
23	الف: جنگ دریایی
23	ب: حقوق جنگ دریایی
25	ج: عرصه مخاصمات در جنگ دریایی
26	د: مناطق خارج از جبهه جنگ
26	بند دوم: اهداف نظامی و اهداف مورد حمایت در جنگ دریایی
27	الف: اهداف نظامی

- 27 ----- اول: کشتی های متخاصم
- 28 ----- دوم: زیردریایی ها
- 28 ----- سوم: کشتی های دولتی
- 28 ----- چهارم: کشتی های تجاری
- 29 ----- ب: اهداف مورد حمایت
- 30 ----- گفتار سوم: تحولات و فن آوری زیردریایی ها
- 30 ----- بند اول: زیردریایی و پیشینه آن
- 30 ----- الف: تعریف زیردریایی
- 31 ----- ب: تاریخچه زیردریایی
- 31 ----- بند دوم: فناوری زیردریایی
- 32 ----- الف: وسایل زیرآبی اولیه:
- 32 ----- ب: زیردریایی های اولیه:
- 34 ----- ج: زیردریایی های مدرن:
- 36 ----- بند سوم: زیردریایی های نظامی و انواع آن
- 36 ----- الف: زیردریایی های تهاجمی
- 37 ----- ب: زیردریایی های حامل موشک بالستیک
- 38 ----- ج: زیردریایی نظامی
- 38 ----- د: زیردریایی های نجات در آب عمیق
- 38 ----- بند چهارم: انواع زیردریایی ها از لحاظ اهداف
- 38 ----- الف: زیردریایی غیر نظامی

- 39 ----- ب: زیردریایی های نظامی
- 39 ----- بند پنجم: انواع زیردریایی ها از لحاظ عملیات و نیروی محرکه
- 39 ----- الف: انواع زیردریایی از نظر عملیاتی
- 39 ----- اول: زیردریایی های اتمی مجهز به موشک بالستیک
- 39 ----- دوم: زیردریایی اتمی تهاجمی
- 40 ----- سوم: زیردریایی های گشتی غیر اتمی یا متعارف
- 40 ----- چهارم: زیردریایی های کوچک
- 40 ----- پنجم: زیردریایی های یک یا چند نفره
- 40 ----- ب: انواع زیردریایی از نظر نیروی محرکه
- 40 ----- اول: زیردریایی غیر اتمی یا دیزل الکتریک
- 41 ----- دوم: زیردریایی های اتمی
- 41 ----- مقایسه زیر دریایی های دیزلی و اتمی
- 43 ----- سوم: زیردریایی های مستقل از هوا
- 44 ----- بند ششم: زیردریایی های بدون سرنشین
- 45 ----- گفتار چهارم: وضعیت زیردریایی ها و زیردریایی های بدون سرنشین در قلمروهای مختلف دریایی
- 45 ----- بند اول: بررسی وضعیت حقوقی زیردریایی ها به عنوان کشتی های جنگی
- 46 ----- الف: تعریف حقوقی ناو(کشتی) جنگی
- 47 ----- ب: تطبیق زیردریایی ها به عنوان کشتی جنگی
- 48 ----- بند دوم: مشروعیت حقوقی استفاده نظامی از زیردریایی ها
- 50 ----- بند سوم: وضعیت زیردریایی ها در قلمروهای مختلف دریایی

- 50 ----- الف: حقوق بین الملل دریاها و صحنه مخاصمات دریایی
- 52 ----- ب: وضعیت خاص زیردریایی‌ها و کشتی جنگی در مناطق مختلف دریایی
- 52 ----- اول: آب‌های تحت حاکمیت کشور ساحلی
- 53 ----- 1: آب‌های داخلی
- 53 ----- 2: دریای سرزمینی
- 55 ----- 3: آب‌های مجمع‌الجزیره‌ای
- 56 ----- دوم: آب‌های خارج از حاکمیت ملی کشور ساحلی
- 56 ----- 1: دریای آزاد
- 57 ----- 2: منطقه انحصاری اقتصادی
- 57 ----- سوم: در سایر مناطق دریایی
- 58 ----- بند چهارم: وضعیت حقوقی زیردریایی‌های بدون سرنشین
- 61 ----- گفتار پنجم: قواعد حاکم بر زیردریایی‌ها با نگرشی بر دو جنگ جهانی و تحولات جدید
- 61 ----- بند اول: قواعد معاهده‌ای
- 61 ----- الف: معاهدات عمومی
- 64 ----- ب: تدوین مقررات قراردادی خاص
- 64 ----- اول: عهدنامه واشنگتن مورخ 6 فوریه 1922
- 65 ----- دوم: ماده 22 عهدنامه دریایی لندن مورخ 22 آوریل 1930
- 66 ----- سوم: پروتکل لندن مورخ 6 نوامبر 1936
- 66 ----- بند دوم: قواعد عرفی

- 68 ----- الف: اعتبار پروتکل لندن
- 70 ----- ب: رویه دولت‌ها در جنگ جهانی اول
- 74 ----- ج: رویه دولت‌ها در جنگ جهانی دوم
- 77 ----- بند سوم: تحولات جدید حقوقی
- 77 ----- الف: نقش زیردریایی‌ها در دوران جنگ سرد و در قرن 21
- 78 ----- ب: راهنمای سان رمو
- 79 ----- بخش دوم: جنگ زیردریایی و اجرای حقوق بشر دوستانه بین‌المللی
- 80 ----- مقدمه
- 82 ----- گفتار اول: حقوق بین‌الملل حاکم بر جنگ دریایی
- 83 ----- بند اول: بمباران دریایی
- 85 ----- بند دوم: مین دریایی
- 85 ----- الف: مفهوم مین دریایی و پیشینه آن
- 86 ----- ب: فناوری مین دریایی
- 86 ----- اول: مین تماسی
- 86 ----- دوم: مین حساس به امواج دریایی
- 87 ----- ج: محدودیت جغرافیایی کاربرد مین
- 87 ----- اول: مین‌گذاری مقابل سواحل و بنادر
- 87 ----- دوم: مین‌گذاری در تنگه‌ها
- 88 ----- د: مقررات قراردادی بین‌المللی
- 89 ----- ه: رویه عملی کشورها

- 90 ----- بند سوم: موشک دریایی
- 91 ----- الف: انواع موشک
- 92 ----- ب: موشک و مقررات خاص حقوق بشردوستانه
- 94 ----- بند چهارم: اژدرهای دریایی
- 95 ----- الف: تعریف اژدر
- 95 ----- ب: تاریخچه اژدر
- 95 ----- ج: انواع اژدرها
- 95 ----- اول: طبقه‌بندی براساس پرتاب
- 96 ----- دوم: طبقه‌بندی براساس کنترل و هدایت
- 96 ----- د: اژدرهای زیردریایی‌ها
- 97 ----- ه: اژدرها و مقررات خاص حقوق بشردوستانه
- 97 ----- بند پنجم: مناطق ممنوعه دریایی
- 98 ----- بند ششم: محاصره
- 102 ----- گفتار دوم: جنگ زیردریایی و حقوق حاکم بر آن
- 102 ----- بند اول: جنگ زیردریایی
- 104 ----- بند دوم: زیردریایی‌ها و حمله به کشتی‌های تجاری
- 110 ----- بند سوم: کشتی‌های مورد حمایت دشمن در برابر حمله زیردریایی‌ها
- 112 ----- بند چهارم: زیردریایی و حقوق بی‌طرفی در دریا
- 113 ----- الف: حقوق بی‌طرفی در دریا
- 114 ----- ب: زیردریایی و بی‌طرفی در دریا

- 115 ----- اول: ممانعت از کشتیرانی تجاری بی طرف بوسیله زیردریایی ها
- 117 ----- دوم: تفتیش و بازرسی کشتی های بی طرف
- 119 ----- بند پنجم: ناحیه عملیات زیردریایی ها
- 120 ----- الف: حمله به اهداف ساحلی
- 121 ----- ب: عملیات ممانعتی در دریا
- 121 ----- اول: هدف گیری اهداف نظامی دشمن در دریا
- 122 ----- دوم: مناطق ممنوعه
- 124 ----- گفتار سوم: چالش های اجرای حقوق بشردوستانه در جنگ زیردریایی ها
- 124 ----- بند اول: اجرای قواعد بشردوستانه توسط زیردریایی ها با تأکید بر محدودیت های مربوطه
- 125 ----- الف: اصول کلی جنگ زیردریایی
- 126 ----- ب: حمله به اهداف نظامی و رعایت اصل تفکیک با تأکید بر اقدامات احتیاطی
- 127 ----- ج: رعایت سایر اصول حقوق بشردوستانه
- 130 ----- د: زیردریایی ها و محدودیت های مربوطه
- 132 ----- بند دوم: تعهد به نجات مجروحین، بیماران و کشتی شکستگان
- 132 ----- الف: کلیات تعهد به نجات
- 133 ----- ب: زیردریایی ها و حمایت از مجروحان، بیماران و کشتی شکستگان
- 136 ----- بند سوم: جنایات جنگ زیردریایی و رویه قضایی
- 136 ----- الف: مفهوم جنایت بین المللی
- 137 ----- ب: دادگاه های نظامی
- 137 ----- اول: دادگاه لیپزینگ

138 ----- دوم: دادگاه نظامی انگلیسی هامبورگ

138 ----- سوم: جنگ زیردریایی نامحدود و دادگاه نظامی بین‌المللی نورنبرگ

143 ----- نتیجه گیری

149 ----- فهرست منابع و مأخذ

مقدمه

یکی از مسائل مهم و مطرح در روابط بین‌المللی، همواره مسأله جنگ بوده است. «جنگ گذرگاهی است که روابط نسبتاً آرام و هماهنگ را به درگیری خشونت‌آمیز متصل می‌کند»^۱ و به عنوان یکی از جلوه‌های بارز توسل به زور در قالب عمل قهر آمیز قلمداد می‌شود که آثار و عواقب آن نه تنها دامن‌گیر رزمندگان بلکه غیرنظامیان نیز می‌شود. از این رو، ابتدا توسل به جنگ محدود شد (میثاق جامعه ملل)، سپس با انعقاد میثاق بریان-گلوک (1928)، توسل به جنگ به طور کلی ممنوع اعلام شد، میثاق بریان-گلوک به عنوان یک معاهده عام منع یا تحریم جنگ، اقدام مستقل حقوقی و جدا از میثاق جامعه بین‌الملل است.^۲ بعد از جنگ جهانی دوم، منشور ملل متحد توسل به زور را ممنوع دانست. به رغم اعلام عزم جزم ملل متحد به محفوظ داشتن جهان از «بلای جنگ و مصائب آن که به بیان در نمی‌گنجد»^۳، جنگ همچون همیشه تاریخ واقعیت دردناک زندگی بشر در نیمه دوم سده بیستم باقی ماند.^۴ آدمی از 3400 سال تاریخ شناخته شده، تنها حدود 250 سال در صلح عمومی به سر برده است.^۵ وقوع جنگ آثار و لطمات زیادی بر انسان، اموال وی و حتی محیط زیست بر جای می‌گذارد؛ مردم غیرنظامی هدف اصلی کشتار

1- آنتونیوکسسه، **حقوق بین‌الملل در جهانی نامتحد**، ترجمه مرتضی کلانتریان، چاپ اول، دفتر خدمات حقوق بین‌المللی، 1370، تهران، ص 291.

2- محمد رضا ضیائی بیگدلی، **حقوق بین‌الملل عمومی**، چاپ بیست و چهارم، انتشارات گنج دانش، 1385، تهران، ص 54.

3- مقدمه منشور سازمان ملل متحد، 1945.

4- جمشید ممتاز، امیر حسین رنجبریان، **حقوق بین‌الملل بشردوستانه (مخاصمات مسلحانه داخلی)**، نشر میزان، 1384، تهران، ص 15.

5- محمد رضا ضیائی بیگدلی، منبع پیشین، ص 533.

هستند و امروزه بیش از 90 درصد قربانیان غیرنظامیان هستند.⁶ «به گونه‌ای که قرن بیستم خشونت‌بارترین قرن تاریخ بشری بوده است. علاوه بر بروز دو جنگ عالم‌گیر در نیمه اول این قرن، در پنجاه سال گذشته بیش از 250 محاصمه در گوشه و کنار جهان رخ داده که در نتیجه بیش از 86 میلیون غیرنظامی (اغلب زن و کودک) جان باختند و بیش از 170 میلیون نفر حقوقشان نقض گردید، اموالشان از بین رفت و شأن و حیثیتشان مورد تعرض قرار گرفت»⁷.

انسان در سیر تکامل اجتماعی خود، به جای جنگ و ستیز، تمایل روزافزون به نظم و ثبات و آرامش بین‌المللی پیدا می‌کند که در آن به خاطر وابستگی‌های مادی و معنوی مشترک، خود را اعضای یک جامعه بین‌المللی با منافع مشترک محسوب می‌کنند.⁸ نفرت و تنفر از خشونت، ویرانی جنگ‌های بین‌المللی، آن هم از نوع بی‌بدیل و افراطی در مقیاس جهانی، زمینه‌ساز تلاش برای ایجاد سازوکاری جهت غلبه بر هرج و مرج ناشی از حاکمیت نامحدود بود.⁹ از این رو «در پرتو واقعیت تلخ جنگ‌های بین‌المللی، حقوق بین‌الملل به عنوان یک پدیده اجتماعی به دلیل ضرورت حیات بین‌المللی مسالمت‌آمیز ابداع شد»¹⁰. حقوق بین‌الملل به عنوان یک سیستم حقوقی واقع‌گرا به چگونگی روابط قدرت‌های موجود در صحنه بین‌المللی توجه دارد و می‌کوشد تا مقررات حقوقی ترجمانی از آن قدرت‌ها باشد. حقوق بین‌الملل بیش از هر سیستم حقوقی دیگری به نحو مستقیم و آشکار بازتاب رویارویی و برخورد قدرت‌ها است. در چالش میان حقوق و زور در عرصه جهانی قواعد حقوقی تنها قسمتی از کشمکش‌های نظامی را مهار می‌کنند.¹¹ حقوق بین‌الملل حقوق جامعه بین‌المللی است؛ یعنی مجموعه قواعد و مقرراتی است که بر جامعه بین‌المللی حاکم و در آن جامعه، قابلیت اجرایی دارد.¹²

⁶ - مجتبی مروت، حقوق کودکان در محاصرات مسلحانه، مجله پژوهش حقوق و سیاست، سال هشتم، ش 18، 1385، تهران، ص 140.

⁷ - سید قاسم زمانی، استقرار دیوان بین‌المللی کیفری: بیم‌ها و امیدها، مجله پژوهش‌های حقوقی، نیمسال اول 1381، شماره 2، تهران، ص 62.

⁸ - حسین شریفی طراز کوهی، حقوق بشر (ارزش‌ها و واقعیت‌ها)، نشر میزان، بهار 1390، تهران، ص 18.

⁹ - آنتونیو کسسه، حقوق بین‌الملل، ترجمه، حسین شریفی طراز کوهی، چاپ دوم، نشر میزان، 1388، تهران، ص 12.

¹⁰ - حسین شریفی طراز کوهی، منبع پیشین، ص 20.

¹¹ - آنتونیو کسسه، منبع پیشین، ص 292.

¹² - محمد رضا ضیائی بیگدلی، منبع پیشین، ص 2.

یکی از اصول اساسی حقوق بین‌الملل معاصر، تحریم جنگ و منع توسل به زور است. جنگ و توسل به زور که در دوران گذشته و به لحاظ حقوق بین‌الملل کلاسیک، اصل حاکم بر روابط میان کشورها بوده، امروز همچون عامل مخرب روابط بین‌الملل و در نتیجه ناقض مقررات حقوق بین‌الملل شناخته شده است.^{۱۳} از آنجا که جنگ وضعیتی توأم با هراس و خشونت است و حقوق بشردوستانه در صدد تلطیف و کاهش بخشی از این اوصاف می‌باشد. تمدن‌ها قواعدی را به منظور تقلیل خشونت ایجاد کرده‌اند؛ زیرا که محدودیت در اعمال خشونت خود جوهره اساسی تمدن است. وجود مقررات و موازین بشردوستانه، همانند جنگ، سابقه‌ای طولانی دارد. پیدایش حقوق بشردوستانه کلاسیک را باید از زمان تشکیل صلیب سرخ بین‌المللی دانست.

کنوانسیون ژنو مصوب 1864، در خصوص بهبود وضعیت مجروحان نظامی در صحنه نبرد، حقوق بشردوستانه معاصر را پایه‌گذاری کرد. این کنوانسیون قوانین و عرف‌های جنگی قدیمی و ناقص و پراکنده‌ای را که از مجروحین و امدادگران آنها حمایت می‌کرد، تقویت کرده است. این قوانین و عرف‌های جنگی مشتمل بر بیش از پانصد هزار معاهده دو جانبه، قواعد رفتاری، میثاق‌ها و متون دیگر بوده است.^{۱۴} در هر حال، محوریت و غایت حقوق بشردوستانه، محدودسازی ضرورت‌های نظامی است.^{۱۵} «حقوق بشردوستانه بین‌المللی، شکل توسعه یافته و تقویت شده‌ی حقوق بین‌الملل سنتی جنگ به شمار می‌آید»^{۱۶}. از این رو در تعریف حقوق بشردوستانه عنوان می‌کنند که، حقوق بشردوستانه، مجموعه‌ای از قواعد بین‌المللی یا عرفی است که مشخصاً ناظر بر رفتار قوای متخاصم در جنگ‌های مسلحانه بین‌المللی یا غیر بین‌المللی می‌باشد. این قواعد به دلایل انسان دوستانه حق طرفین مخاصمه را در انتخاب و استفاده از ابزارها و شیوه‌های جنگی محدود می‌کند و افراد انسانی یا اموال و اشیایی را که در درگیری‌ها مورد آسیب قرار گرفته یا خواهد گرفت، مورد حمایت قرار می‌دهد. حقوق بشردوستانه، «حقوق مخاصمات مسلحانه» نیز نامیده می‌شود.^{۱۷} حقوق مخاصمات مسلحانه را می‌توان «مجموعه قواعد حقوق بین‌المللی حاکم بر مناسبات متقابل کشورهای متخاصم در یک مخاصمه مسلحانه بین‌المللی و یا میان کشورهای متخاصم با

13 - محمد رضا ضیایی بیگدلی، **حقوق جنگ**، انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی، 1373، تهران، ص 1.

14 - هاجر سیاه رستمی، **حقوق بین‌الملل بشردوستانه، پاسخ به سوالات شما**، انتشارات امیرکبیر، 1381، تهران، ص 13.

15 - دبتر فلک، **حقوق بشردوستانه در مخاصمات مسلحانه**، با اهتمام و ویرایش سید قاسم زمانی، نادر ساعد، مؤسسه شهر دانش، 1387، تهران، ص 13.

16 - همان، ص 29.

17 - محمد طاهر کنعانی، هاجر سیاه رستمی، کتابیون حسین‌نژاد، **حقوق بین‌الملل بشردوستانه ناظر بر حمایت از افراد در درگیری‌های مسلحانه**،

کمیته ملی حقوق بشردوستانه ایران، 1385، تهران، ص 3.

کشورهای بی طرف دانست. طرفین درگیر در چنین جنگی، ملزم به رعایت آن قواعد در طول عملیات خصمانه خود هستند»^{۱۸}. به طور کلی حقوق مخاصمات مسلحانه را می توان مجموعه قواعد عرفی و معاهده ای ناظر بر مخاصمات مسلحانه دانست. این اصول و قواعد از یک سو افراد غیرنظامی و همچنین نظامیانی را که درگیر جنگ در میدان نبرد نیستند، مورد حمایت قرار داده و از سوی دیگر محدودیت هایی را در بهره گیری از روش ها و سلاح ها در میدان جنگ، مقرر می دارند^{۱۹}.

به موازات پیشرفت علوم و فنون، جنگ ها و مخاصمات نیز گسترده تر و مدرن تر گردیده است، به طوری که می توان ادعا نمود که برخی از پیشرفت های علمی و تکنیکی امروز علیه انسان و در جهت از بین بردن اوست؛ وجود سلاح های سبک و سنگین پیشرفته، آسان و سهل الوصول، سلاح های بیولوژیک، شیمیایی، لیزری و مین های ضد نفر، همگی در جهت نابودی انسان و نادیده انگاشتن کرامت ذاتی وی است و این خطر بالقوه همواره در کمین انسان هاست. کنوانسیون های چهارگانه ژنو 1949 و پروتکل های الحاقی 1977 را می توان ثمره تاریخ بشریت در دستیابی به حمایت از انسان و اموال وی و تلطیف آثار جنگ دانست. اندیشه تدوین حقوق بین الملل جنگ و درخواست برای انسانی کردن جنگ از طریق متعادل ساختن «ضرورت نظامی» و به کارگیری اصولی مانند «تمایز و تناسب» اصل محدودیت و اصل حسن نیت، همگی مؤید این مطلب است^{۲۰}. از سوی دیگر «اصول بنیادین حقوق جنگ، به طور برابر در جنگ زمینی، در جنگ دریایی یا هوایی به کار برده می شوند، حقوق طرفین در حال جنگ برای استفاده از هر روشی که به شکست دشمن منجر می شود نامحدود نیست، همچنین حملات به غیرنظامیان نیز ممنوع است و بایستی بین رزمندگان و غیر رزمندگان تفکیک قائل شد، و حملات صرفاً به اهداف نظامی، محدود شود»^{۲۱}.

بدعت گذارانی که نیروی بخار، هواپیما و نیروهای هسته ای را در توسعه نیروی دریایی به کار گرفتند، بدون شک به طور کامل از تأثیر اساسی آن بر قدرت دریایی آگاه بودند. اما آنها نیز در زمان خود قادر به پیش بینی تولد نبردناوهای نیمه اول قرن بیستم میلادی و اسکادران های ناوهای هواپیمابر و زیردریایی های حامل موشک های

18 - محمد رضا ضیایی بیگدلی، منبع پیشین، ص 76.

19 - سیدمحمد قاری سید فاطمی، حقوق بشر در جهان معاصر، چاپ اول، دفتر دوم، مؤسسه شهر دانش، 1388، تهران، ص 433.

20 - مجتبی مروت، حقوق کودکان در مخاصمات مسلحانه، مجله پژوهش حقوق و سیاست، سال هشتم، ش 18، تهران، ص 141.

21. Th. A. Van Baarda, and D. E. M. Verwij, **Military Ethics: The Dutch Approach A Practical Guide**, Koninklijke, Brill N V, The Netherlands, 2006, p. 107.

بالمستیک قاره‌پیمای امروزی نبودند؛ و امروزه نیز پیشامدهای تکنولوژی جدیدی که به انسان اجازه فعالیت در کف دریا را داده است و در حال حاضر سرعت شتابان تکنولوژی مدرن، روابط بین‌المللی را تحت الشعاع قرار می‌دهد.

بی‌شک از جمله تسلیحاتی که در جنگ‌های دریایی به کار گرفته می‌شوند و بسیار تأثیرگذار می‌باشند، زیردریایی‌ها، مین‌های دریایی، موشک‌ها و اژدرها می‌باشند. در این میان نقش زیردریایی‌ها نسبت به سایر ادوات جنگی بسیار برجسته‌تر بوده است. اگر به جنگ جهانی اول بنگریم، می‌توان به عملیات‌هایی که زیردریایی‌های متخاصمین بر علیه کشتی‌های تجاری کشورهای درگیر در جنگ و بی‌طرف انجام می‌دادند، اشاره کرد که همین عمل باعث شد عملیات‌های ضد زیردریایی زیادی از طرف متفقین انجام شود. مسلح شدن کشتی‌های تجاری از یک طرف، حمله زیردریایی‌ها به کشتی‌های جنگی و تجاری و مسافربری از طرف دیگر و نیز ساختار متفاوت زیردریایی‌ها آنها را از دیگر تسلیحات جنگی دریایی (ناوها، نبردناوها و ناوشکن‌ها) متمایز می‌نماید. با توجه به توسعه روزافزون زیردریایی‌ها در دنیای امروز، زیردریایی به عنوان یکی از عوامل اصلی قدرت دریایی در جنگ مورد استفاده قرار می‌گیرد. زیردریایی‌های نظامی به طور عمده دو نوع‌اند: زیردریایی‌های تهاجمی و زیردریایی‌های حامل موشک‌های بالمستیک. زیردریایی‌های تهاجمی برای تعقیب و تخریب کشتی، ناو و زیردریایی‌های دشمن طراحی شده‌اند و حامل اژدر و موشک‌های بالمستیک با برد کوتاه هستند. اما زیردریایی حامل موشک بالمستیک شاید نهایت پیشرفت در افزایش توانایی‌های نظامی زیردریایی‌ها باشد. این زیردریایی‌ها می‌توانند از زیر آب تعداد زیادی موشک‌های بالمستیکی قاره‌پیما پرتاب کنند.

آغاز توسعه قواعد مربوط به جنگ زیردریایی به سال 1899 باز می‌گردد. این توسعه به نحو قابل ملاحظه‌ای از تلاش‌های بریتانیا برای مشروعیت بخشی و قانونی کردن استفاده از زیردریایی به عنوان ابزار نظامی مشروع متأثر بود. در طول جنگ جهانی اول اصل مشروعیت استفاده از زیردریایی به عنوان ابزار جنگی دریایی به طور جدی مورد تردید قرار داشت، اما بعداً روشن شد که حداقل تطبیق استفاده از زیردریایی‌ها با قواعد جنگ دریایی دشوار است. زیردریایی‌ها به دلیل سرعت کم (البته در گذشته) می‌توانستند تا میزان محدودی علیه کشتی‌های جنگی بکار گرفته شوند، لذا از همان آغاز، اهمیت آنها در برابر کشتی‌های تجاری دشمن طرح شد. اما از طرف دیگر اگر زیردریایی‌ها یک کشتی تجاری را توقیف می‌کردند، مجبور بودند تا اقدام آنها با رویه منظم بازرسی و تفتیش مطابقت داشته باشند. این موضوع خطرات جدی را برای زیردریایی‌ها حداقل بر روی آب به دنبال

داشت، چرا که این زیردریایی‌ها می‌توانستند مورد حمله قرار گیرند. به طور مثال بریتانیا کشتی‌های تجاری را مسلح کرد و به آن‌ها دستور داد تا با برافراشتن پرچم‌های فریبنده زیردریایی‌های آلمانی را در صورت امکان منهدم سازند. لذا بعد از مطابقت اولیه با قواعد مربوط به بازرسی، تفتیش و ضبط، دولت آلمان به خط مشی جنگ نامحدود زیردریایی‌ها روی آورد و کشتی‌های تجاری فوق در چارچوب قیود منطقه جنگی از بیش اعلام شده بدون اخطار قبلی غرق می‌شدند. مشکل دیگر ناشی از اجرای قواعد جنگ دریایی بود که در مورد زیردریایی محلی از اعراب نداشت. اگر یک کشتی تجاری توقیف شده می‌بایست ویران می‌شد، این زیردریایی‌ها قادر نبودند تا خدمه، مسافران و اسناد و مدارک کشتی‌ها را به جای امنی برسانند و انتقال مجروحان و کشتی‌شکسته‌ها غیرممکن بود. علاوه بر این عملیات نجات با توجه به آسیب‌پذیری زیردریایی‌ها در سطح آب مسائل و خیمی را به دنبال داشت. از طرفی زیردریایی‌ها با استفاده از امواج صوتی (دستگاه سونار) میان انواع متفاوت کشتی‌ها تفکیک قائل می‌شوند اما نمی‌توانند کارکرد خاص آنها را تعیین کنند علاوه بر این ارتباط با محل کنترل تقریباً به دلیل خطرات توقیف یا انهدام زیردریایی غیرممکن است. یک فرمانده دریایی نمی‌تواند با حرکت بر روی آب جهت بازرسی و تفتیش، و تلاش برای اثبات این امر که کشتی تجاری واقعاً یک کشتی جنگی است یا خیر، زیردریایی خود را در معرض خطر قرار دهد.^{۲۲} امروزه نیز زیردریایی‌ها همچون گذشته منحصراً و فقط علیه کشتی‌های تجاری اقدام نمی‌کنند، بلکه به دلیل تحولات فنی پس از جنگ جهانی دوم و عملیاتی بودن آنها سرعتشان بسیار افزایش یافته است، در نتیجه می‌توانند مأموریت‌های خاص مانند مین‌گذاری حفاظتی با هدف دفاع از سواحل، حمله به کشتی‌های جنگی دشمن و سرزمین آن‌ها را انجام دهند.^{۲۳}

سؤال تحقیق:

آنچه که در این پایان‌نامه مورد بحث و بررسی قرار خواهد گرفت، جنگ زیردریایی از منظر موازین حقوق بشردوستانه می‌باشد. در اینجا سؤال اصلی تحقیق مطرح می‌شود که آیا زیردریایی‌ها با توجه به ساختار و نحوه رزمشان متعهد به اجرای حقوق بشردوستانه در خصوص نجات مجروحان و کشتی‌شکسته‌ها می‌باشند؟ حقوق جنگ در طول قرن‌ها در پاسخ به مجموعه وسیعی از مسائل عینی و اخلاقی گسترش یافته است. همچون حقوق بین‌الملل

^{۲۲}- دیتر فلک، منبع پیشین، ص 605.

^{۲۳}- همان، ص 608.

عمومی، که بخش مهمی از مبانی نظام مدرن و نوین دولت‌ها را شکل می‌دهد^{۲۴}، این ضرورت را ایجاب می‌نماید به مطالعه و کاربرد زیردریایی‌ها در دو حوزه جنگ دریایی و حقوق بشردوستانه به صورت تفکیکی بپردازیم که هم نحوه کاربرد آنها و هم استفاده از سایر تسلیحات زیردریایی را مورد مطالعه و بررسی قرار دهیم. در ادامه سؤال فرعی این تحقیق را در حوزه حقوق بشردوستانه مطرح می‌کنیم که عبارتست از این که آیا زیردریایی‌ها به هنگام حمله به کشتی‌های تجاری وابسته به دشمن همچون سایر کشتی‌های جنگی ملزم به رعایت مقررات و قواعد بشردوستانه‌ای هستند؟ به طور کلی با توجه به تفاوت ساختاری زیردریایی‌های نظامی با دیگر کشتی‌های جنگی به نظر می‌رسد نیاز به یک تحقیق می‌باشد تا به صورت خاص به بررسی حقوق حاکم بر آن پردازد. به طور کلی در این پایان‌نامه در پی بررسی موضع حقوق بشردوستانه در مورد زیردریایی می‌باشیم.

فرضیه‌ها:

در راستای پاسخ‌گویی به سؤال اصلی نگارنده درصدد است فرضیه اصلی را تحت این مطلب که «به رغم پیچیدگی‌های رزم زیر سطحی، زیردریایی‌ها متعهد به نجات مجروحان و کشتی‌شکستگان هستند»، بررسی نماید. از سوی دیگر از آنجا که امروزه با توجه به گسترش و توسعه اندیشه‌های بشردوستانه و اصول کلی حقوق بشردوستانه و ضرورت به کارگیری زیردریایی در تحقق اهداف نظامی در مخاصمات مسلحانه، در پی پاسخ به سؤال فرعی، این فرضیه فرعی را، «زیردریایی‌ها ملزم به رعایت مقررات و قواعد بشردوستانه نسبت به کشتی‌های تجاری وابسته به دشمن همانند سایر واحدهای جنگی دشمن می‌باشند». تحت بررسی قرار می‌دهیم.

پیشینه تحقیق:

در خصوص سابقه تحقیق، آنچه که باید مدنظر قرار گرفته شود این است که، به طور کلی، مسائل مربوط به زیردریایی از جمله مسائلی است که به خاطر اهمیت و سری بودن آنها اطلاعات محدودی درباره آنها از سوی دولت‌ها منتشر می‌گردد، در زمینه تحقیقات آکادمیک تحقیقی که به صورت خاص به این موضوع پرداخته باشد، چاپ نشده و تنها به طور مختصر در کتاب‌های مخاصمات مسلحانه «شارل رسو» ترجمه دکتر «سید علی هنجانی»، کتاب حقوق بشردوستانه در مخاصمات مسلحانه نوشته «دیتر فلک» با اهتمام و ویرایش دکتر «سید قاسم زمانی» و

24 - حسین شریفی طراز کوهی، حقوق بشردوستانه بین‌المللی، نشر میزان، بهار 1390، تهران، ص 330.

«نادر ساعد» و حقوق جنگ دکتر «محمد رضا ضیایی بیگدلی» می‌توان اشاره کرد. در خصوص پایان‌نامه‌ها و مقالات نیز می‌توان به پایان‌نامه خانم «پونه تمدن» در خصوص بررسی کاربرد مین‌زمینی و دریایی در حقوق مخاصمات مسلحانه، و مقاله «سید قاسم زمانی» تحت عنوان حقوق جنگ دریایی و تحولات جدید، چاپ شده در مجله سیاست دفاعی اشاره کرد. در کتب انگلیسی نیز تا آنجا که دانشجو به بررسی پرداخته کتابی که به صورت خاص به این موضوع پرداخته باشد مشاهده نشده، اما کتب و مقالاتی وجود دارد که به صورت موردی به این موضوع پرداخته‌اند، که در منابع پایان‌نامه ذکر گردیده‌اند. به طور کلی، در حوزه حقوق بشردوستانه و جنگ دریایی کارهای تحقیقاتی انجام شده است اما تحقیقی که بتواند استفاده از زیردریایی در زمان جنگ را در حوزه بشردوستانه مطرح کند انجام نشده است و نگارنده قصد دارد به بررسی این موضوع در حوزه حقوق بشردوستانه بپردازد.

اهداف تحقیق :

این نوشتار در صدد است تا با بیان تحولات حقوق بشردوستانه بین‌المللی به عنوان بخشی از حقوق جنگ به بررسی مشروعیت کاربرد زیردریایی‌ها پرداخته و تأثیر آن‌را در حقوق جنگ ارزیابی نماید و به بیان قواعد حاکم بر کاربرد زیردریایی‌ها و سایر تسلیحات زیردریایی در پرتو حقوق مخاصمات مسلحانه بپردازد.

روش تحقیق:

روش تحقیقی نوشتار حاضر، روش تحقیق تحلیلی - توصیفی است. منظور از این روش این است که ضمن بیان خصوصیات یک موقعیت در صدد است تا با جمع‌آوری داده‌ها در بیان بررسی وضع موجود به ارزیابی آن بپردازد.

روش گردآوری اطلاعات:

روش جمع‌آوری اطلاعات روش کتابخانه‌ای است. با رجوع به منابع از طریق کتب، نشریات ادواری و اینترنت به داده‌های تحقیق دست می‌یابیم.

مشکلات و تنگناهای تحقیق:

از آنجا که در گردآوری اطلاعات و داده‌ها از روش کتابخانه‌ای استفاده شده است، لذا با وجود محدودیت منابع به روز در کتابخانه‌ها و عدم دسترسی آسان به مجلات و مقالات مطرح در مجلات معتبر حقوقی بیشتر مطالب از مقالات و کتب اینترنتی جمع‌آوری شده است؛ و گردآوری منابع از طریق اینترنت نیز مشکلات خاص خود را در پی داشته است. مسأله دیگر این که منابع گردآوری شده از طریق کتب و مقالات اینترنتی به زبان فارسی نبوده و نیازمند ترجمه بودند که این خود وقت زیاد و دقت بالایی را می‌طلبد.

توجه به ویژگی‌ها و پیچیدگی‌های خاص زیردریایی‌ها و اینکه زیردریایی خود سلاحی مخفی می‌باشد دسترسی به اطلاعات و منابع مربوطه نیز سری بوده و دسترسی به آنها بسیار مشکل می‌باشد که همین امر تحلیل و استنباط جامع را با مشکل مواجه ساخته است، اما با توجه به اینکه زیردریایی‌ها از جمله سلاح‌هایی می‌باشند که نقش گسترده‌ای در جنگ‌های جهانی داشته و در جنگ‌های آینده نیز تأثیری غیرقابل انکار خواهند داشت. از سوی دیگر از لحاظ حقوقی بسیار محجور واقع شده‌اند، لذا نیاز به بررسی و تحلیلی جداگانه‌ای دارد.

روش تجزیه و تحلیل داده‌ها:

از آنجا که روش تحلیل داده‌ها در تحقیق مورد نظر روش شناخت منطقی است، این نوشتار درصدد است تا با مشاهده قضایا از طریق استدلال‌های منطقی و درست به استنباط صحیح احکام حقوقی و معرفی نظام حاکم بر روابط بین‌الملل بپردازد که در این راستا ضروری است داده‌های تاریخی و اجتماعی جامعه بین‌المللی مد نظر قرار گیرد.

سازماندهی پژوهش:

این نوشتار به بررسی جنگ زیردریایی از منظر موازین حقوق بشردوستانه می‌پردازد؛ لذا به منظور بررسی کاربرد زیردریایی‌ها در مخاصمات مسلحانه به بررسی داده‌ها در دو بخش پرداخته می‌شود. در بخش اول، مفهوم جنگ دریایی، تحولات و فن‌آوری زیردریایی‌ها را در پنج گفتار؛ تحول حقوق بشردوستانه حاکم بر تسلیحات نظامی، مفهوم جنگ دریایی، تحولات و فن‌آوری زیردریایی‌ها، وضعیت زیردریایی‌ها و زیردریایی‌های بدون

سرنشین در قلمروهای مختلف دریایی و قواعد حاکم بر زیردریایی‌ها با نگرشی بر دو جنگ جهانی و تحولات جدید را مورد بررسی قرار می‌دهیم.

در بخش دوم نیز، جنگ زیردریایی و اجرای حقوق بشردوستانه بین‌المللی را در سه گفتار؛ حقوق بین‌الملل حاکم بر جنگ دریایی، جنگ زیردریایی و حقوق حاکم بر آن و چالش‌های اجرای حقوق بشردوستانه در جنگ زیردریایی، تحت بررسی قرار می‌گیرد.

بخش اول :

**مفهوم جنگ دریایی، تحولات و فن آوری
زیردریایی ها**